

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕ ЯАМЫЗЫ
КҮРҮНЕНИҢ БЮДЖЕТТИГ ЭРТЕМ АЛБАН ЧЕРИ «НАЦИОНАЛ ШКОЛА ХӨГЖҮДЕР ИНСТИТУТ»

**«ТӨРЭЭН (ТЫВА) ДЫЛ» ЭРТЕМИНГЕ КЛАССТАН ДАШКААР
«ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ – ЭРТИНЕ-БАЙЛААМ» ӨӨРЕДИЛГЕ КИЧЭЭЛДЕРИНИҢ
КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ЧИЖЕК ПЛАНААШКЫНЫ
1-4 класстар**

Тургузукчулары: Чульдум Б.К., Хертек Е.Н.,
Бадынам Ч.А., Монгуш С.М., Ондар А.К.

Кызыл – 2023

**КЛАССТАН ДАШКААР «ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ – ЭРТИНЕ-БАЙЛААМ»
ӨӨРЕДИЛГЕ КИЧЭЭЛДЕРИНИҢ КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ЧИЖЕК ПЛАННААШКЫНЫ**

Өөрөдигениң ажилчын программазының тематиктиг планнаашкынын тургузуп тура, аңгы-аңгы бөлүктөрни өөрөдирде болгаш кижизидерде ажыглаар өөрөдиге-методиктиг материалдар болур электроннуг (чурагайлыг) өөрөдиге ресурстарын ажыглаарының аргаларын кичээнгейге алып. Дидактиктиг сорулгаларны боттандырарда ажыглаар электроннуг (чурагайлыг) хевирде кылдынган информация-харылзаа технологияларының ресурстары РФ-ның Өөрөдиге дугайында хоойлу-дүрүмнеринге дүүшкен турар ужурлуг.

1 класс

Чылда - 33 шак, неделяда - 1 шак.

№	Программаның кезээ	Кичээлдин темазы	Теманың утказы	Өөрөдигениң ажил-чорудулгазы	Шагы	Айы, хүнү
Белеткел үези						
1	Чугаа үннери	Чугаа деп чүл?	Амыдыралга шын, аяныг чугааның ужурдузазы.	Сөс, домак, чугаа дугайында биллип алганын байыдар, схема дузазы-биле ылгап өөрөдир.	1	
2		Ажык, ажык эвес үннер оранынче аянчорук	Ажык болгаш ажык эвес үннер-биле таныжылга.	Ажык үннерни кызыл, ажык эвес үннерни көк төгерикчигештер – биле аңгылаарын өөрөдир. Ажык үннер дааштан тургустунар, ажык эвес үннер дааш болгаш шаптыктан тургустунар.	1	
3		Мен үннерни биллир мен	Ажык, ажык эвес үннерни ылгап билири	Домакты сөстөргө чарып тывары. Сөстөрни слогтарга чарып, сөстөр иштинден ажык, ажык эвес үннерни тып билири.	1	

Үжүглел үези. Бирги чада						
4	Үннер болгаш үжүктөр. Ажык болгаш, ажык эвес үннер	Үжүктөр- биле ужу- ражылга	Аа, Лл деп үжүктөрннн шын, чараш бижилгези.	[а], [л] деп үннерннн үжүктөрннн шын бижип билирин уламчылаар кыска, узун, ажык, ажык эвезин ылгап өөредир.	1	
5		Оюн- баштак О база мөгешыырак М деп үжүктөр	Оо, Мм деп үжүктөрннн шын, чараш бижилгези.	Оюннар дузазы-биле О, М деп үжүктөрннн шын ададып өөредир, бижикке үжүктүн кезектерннн шын чоргузары. Бижимел үжүктөрннн шын бижири	1	
6		Айга дөмей С база чадага дөмей Н!	Сс, Нн деп үжүктөр кирген сөстөрннн номчулгазы болгаш бижилгези.	[с], [н] деп үннер - ажык эвес үннер. Оларны схемага көк төгөрикчигештер-биле демдегледир өөредир.	1	
7		Сөстөр делегейи	Быжыглаашкын кичээли. Словарьлыг диктант.	Өөрөнгөн үжүктөрннн кирген словарьлыг диктант бижидер. Үн, үжүк сайгарылгазын кылыр.	1	
8		Шын бижип өөрөнниил	Дүжүрүп бижилге.	Дөзевилел кыры-биле бир одуругга бижээш, башкының үлегерин көрүп оргаш, домактарны шын чараш бижип өөредир.	1	
9		Чыл деп сөстү эгелээн, чыдын билбес үжүктөр	Чч, Ыы деп үжүктөр кирген сөстөрннн номчулгазы болгаш бижилгези.	«Хуулгаазын көзенектерннн чажыды» деп оюнну чорудар. Төгөрикчигештерннн үннүн көрүп тургаш, херек үжүктөрннн неметишаан, бижип өөредир	1	
10		Урук, урук	Уу, Рр деп үжүктөр	Ажык ажык эвес үннерннн катап-	1	

		узуу урук.	кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	тап шын номчуп, бижип өөренир. Сөс иштинден туружун шын тодарадып өөредир.		
11		Тыва дылдың онзагай ажык үннеринин үжүктери Ү база Ө.	Үү, Өө деп ажык үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези. Үжүктөрнүн шын бижилгези	Ажык үннерни катаптаар. Баштай кыска ажык слогтарны, оон соонда узун ажык слогтарны тургузуп өөреткеш, хаалчак слогтуг сөстөрни шын номчуп өөредир. Ү-биле Ө-нүн дөмей болгаш ылгалдыг чүүлүн тодарадыр тайылбырлыг бижилгени чорудар.	1	
12		Инектигде тодуг, имиртинде кончуг.	Ии деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Схемага и-ни кызыл төгериктер-биле демдеглээш, кыска узун ажык слогтарны тургускаш, чаа сөстөр тургузуп өөредир.	1	
13	Чугаа сайзыра-дылгазы	Билиин хына	Өөредиглиг диктант.	Кыска, узун ажык үннерлиг сөстөрни шын бижип өөредир. Домакты бижиткеш, схеманы шын шыйыг-биле шын көргүзөр, а домактын төнгенин улуг сек-биле демдеглеп көргүзөр.	1	
14	Үннер болгаш үжүктөр. Ажык болгаш, ажык эвес үннер	Эштигде хөглүг, эптигде күштүг.	Ээ, е деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Сөс эгезинге кыска дыңналыр болза, чаңгыс э-биле бижиирин, сөстүн эгезинге, ортузунга, сөөлүнге узадыр адаттынар болза ийи ээ бижиирин быжыглап өөредир. Кыска дыңналыр болза е-биле бижиирин быжыглап	1	

				өөредир.		
15		Олуарарым борбак сандай Ойтур каг- за, Шш-ка дөмей	Шш, деп үжүктөр кир- ген сөстөрнүн номчул- газы болгаш бижилгези.	[ш] деп үн кирген слогтар, сөстөр, домактарны бижип өөре- дир. Ол сөстөр-биле домактарны чогааткаш, схемазын шыяр.	1	
Ийги чада						
16	Үннөр болгаш үжүктөр. Ажык болгаш ажык эвес үннөр	Таныжаа- лы: Д, Б деп ажык эвес үжүк- тер	Дд, Бб деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгазы болгаш би- жилгези.	Д, Б деп үннөрнүн шын адап, бижидип өөредир. Д, Б деп үн- нөрнүн үжүү кирген сөстөрдө д, б деп үжүктөрнүн туружун хай- гаарап өөредир.	1	
17		Тыва сөстөр ор- тузунда Г, В деп үжүктөр	Гг, Вв деп үжүктөр кир- ген сөстөрнүн номчул- газы болгаш бижилгези.	[г], [в] деп үннөр сөстүн кайызынга таваржып турарын өөрөткөш, немей тайылбыр чо- рудар: г, в деп үннөрнүн үжүкте- рин тыва сөстөрнүн эгезинге хе- реглевес.	1	
18		Шын би- жийн	Номчулга. Өөредиглиг диктант.	Дөзевилел кыры-биле бир оду- ругга бижээш, башкының үлеге- рин көрүп оргаш домактарны шын чараш бижип өөредир.	1	
19		Т-ны Д-дан ылгап өөрөн	Катаптаашкын. Шын адалга болгаш бижилге. Д – Т.	Чаа слогтарга чаңгыс үжүк азы слог немеп тургаш, чаа сөс тур- гузарына мергежилгелер чоргу-	1	

				зуп өөредир (та-раа, то-н,ту-р). Т биле Д-ни слог сөс эгезинге турда шын адап, номчуп өөредир.		
20		Таныжаа-лы: тыва үжүк <i>Ң</i> .	<i>ң</i> деп үжүк кирген сөстөрнiң номчулгазы болгаш бижилгези.	<i>Ң</i> деп үннү адап турувуста, дылдың соо аасты дуглаптарга, өкпеден үнген хей думчук таварты үнер деп билигни өөредир.	1	
21		Ийи чагы тудушкаш, Х деп үжүк болу берген.	Хх, Йй деп үжүктер кирген сөстөрнiң номчулгазы болгаш бижилгези.	Шын номчудуп бижидип өөредир <i>Й</i> кирген сөстөрнi слогтарга чарып өөренир. <i>Й</i> деп үжүк сөстүң кайызынга турарын илередир.	1	
22		Таныжаа-лы: З, Ж деп үжүктер.	Зз, Жж деп үжүктер кирген сөстөрнiң номчулгазы болгаш бижилгези.	Эжеш ажык эвес үннернiң шын адалгазының тайылбырын чорудар: с деп үн күштүг, з деп үн кошкак адаарын билиндирер.	1	
23		Кичээнгейлиг болуул, өңнүк!	Номчулга. Өөредиглиг диктант.	Дөзевилел кыры-биле бир одуругга бижээш, башкының үлегерин көрүп оргаш, домактарны шын чараш бижип өөредир.	1	
Үшкү чада						
24	Үннер болгаш үжүктер. Ажык болгаш, ажык эвес үннер	Кичээнгейлиг бол!	Ъ (кадыг демдек). Өк-биле адаар ажык үннерлиг сөстөрнi адаары болгаш оларга ъ(кадыг демдекти) бижири.	Узадыр, кыскаладыр, өк-биле адаар ажык үннерни будавайн, шын дыңнап, номчуп билиринге өөредир.	1	
25		«Кажар үжүктернiң чажы-	Ее, Ёё деп үжүктер кирген сөстөрнiң номчулгазы болгаш	Үжүктүң шын бижилгезин, адалгазын дыңнап, ылгап билиринге өөредир. Е, Ё деп	1	

		ды»	бижилгези.	үжүктөрүни адап турда бижикке, чаңгыс үжүк-биле бижиирин, тыва сөстөрүнүн эгезинге Е турбас, Ё турар деп билиндирип өөредир.		
26		Кажар үжүктөр	Яя, Юю деп үжүктөр кирген сөстөрүнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Я, Ю деп үжүктөр чааскаан слог тургузарын билиндирер . Шын бижилге. Фонетиктиг сайгарылга	1	
27	Үннөр болгаш үжүктөр	Хуулгазын үжүк	Ь (чымчак демдек) кирген сөстөрүнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Ь (чымчак демдек) кирген сөстөрүнүн слог, үннүг анализин кылып өөредир.	1	
28		Тыва сөстөрдө чок үжүктөр	<i>Фф, Цц, Щщ</i> деп үжүктөр кирген сөстөрүнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Эжеш <i>ф-в, ц –с, щ-ш</i> деп үжүктөрүнүн үннерин шын ададып, бижидип өөредир.	1	
29	Үжүктөр	Үжүктөр бүлөзи	Алфавит-биле та-ныжылга.	А-дан эгелээш Я-га төнгөн үжүктөрүнүн чыскаалын Алфавит дээр. Үжүк бүрүзү туруштуг. Тыва алфавитте 36 үжүк бары.		
30		Үжен алды	Алфавит дугайында билип алганы. Оон иштинде үжүктөрүнүн аңгы-аңгы бөлүктөргө чарары.	Төлөвилел «Мээң алфавидим» Үжүктөрүнүн ажык, ажык эвес деп бөлүктөөри. Үжүктөргө тураскааткан шүлүктөр, чуруктар номчугаштары.		
31	Дылым – байлам. Түңнел кичээлдер	Билиин хына!	Өөредиглиг диктант.	Дөзөвилел кыры-биле бир одуругга бижээш, башкынын үлегерин көрүп оргаш, домактарны	1	

				шын чараш бижип өөредир.		
32-33		Үжүглелди дола алган, үжен алды үжүктөр.	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын	Уругнуң шын, чараш, чазыг чок бижиирин чедип алыры-биле ажылдар.	2	

2 класс

Чылда - 34 шак, неделяда - 1 шак.

№	Программа ныңкезээ	Кичээлдин темалары	Теманың утказы	Өөредилгениң ажыл-чорудулгазы	Ша- гы, хүнү	Ажыглаар материалдар
1	Кирилде кичээл. Катаптааш кын	Үжүктөрни танып көрөм	Аас болгаш бижимел чугаа. Ажык үннер болгаш үжүктөргө катаптаашкын.	Чугаа, домак, сөс, слог, үн, үжүк катаптаашкыны. Ажык үжүктөрнин хевирин сактып тургаш, сакпыттарның дузазы-биле ажык үжүктөрни тургузар. Ажык үннер, үжүктөрни номчуур, бижиирин катаптаары. Эртем-билигге уругларның сонuurгалын оттурар.	1	«Тыва уруглар чогаалы», Кызыл, 1996ч., ар.94, О. Сувакпит «Ажык үжүктөр»
2		Домактан тургус	Чугаа, домак, сөс, слог, үн, үжүк деп билиглерни катаптаар. Домак тургузуп өөренир.	Чугаа, домак, сөс, слог, үн, үжүк катаптаашкыны. Домак биле чугаанын ылгалын быжыглап өөредир.	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., ар.43-48; мерг.93, 96, 98; А.А.Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.45,

						«Домактар тургузар»
3		«Чаржып ойнаал!»	Сөзүглел. Катаптаашкын.	Уругнуң чүве сактып алырын сайзырадып, сөзүглелде домактарны көрүп бижиир диктант кылдыр бижидер. Уругну өөредилге херекселдеринге камныг, арыг-силиг чорукка кижизидер.	1	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.34, Диктант «Чагыг»
4	Фонетика, орфоэпия, графика, орфографи я	Үннерни тудаалыңа р!»	Ажык болгаш ажык эвес үн- нерге катап- таашкын.	Уруглар ажык болгаш ажык эвес үн- нерни адап турда ылгалын болгаш дүрүмнерин катаптавышаан, быжыглаашкын ажылын чоргузар. Бижип алган чүүлүнде ажык үжүк- терни кызыл карандаш-биле дем- деглеп ылгаары.	1	«Тыва дыл», 2 класс, ар.23-25, дүрүмнер; Тоол «Ажык болгаш ажык эвес үжүктер- ниң чарыжы»
5		«Күстүң беримчези»	Чурук-биле ажыл. Чугаа сай- зырадылгазы	Чурукка чугаа тургузар, ат бээр. Хуу аттарның шын бижилгези, санай ада- ан сөстөрниң аразыңга бижик демдээн салырыңга катаптаашкын.	1	Чурук «Күстүң беримчези»; «Тыва уруглар чогаалы», Кызыл, 1996ч., ар.96, Ш.М. Даржай «Берингир күс» И.Ч.Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., мерг.126, ар.63-64.
6		Тывыңгыр лар мөөрейи: «Чугула херекселде	Өөредилге хе- рекселдериниң аттарыңга сло- варылыг диктант бижири.	Өөредилге херекселдериниң аттарын тывалап адап, бижидип өөредир. Уругларның сөс курлавырын байы- дар. Чижээ: демир-үжүк, карандаш хавы, шугум, кыдырааш, балааш	1	Өөредилге херексел- дериниң предметтиг чуруктары; Экер-оол Кечил-оол «Чечектерим», ар.8,

		р»		дээш оон-даа өске. Өөредилгеге сонуургалдыг, ажыл-ишчи, эртемнерге ынак уругларны өстүрери. Бижип алган чүүлүндө ажык үжүктөрни кызыл карандаш-биле демдегледип ылгаары.		«Бичиилер – өңнүктөрүм»
7		Шын номчу, бижи	Кыска болгаш узадыр адаар ажык үннер болгаш үжүктөр. Үннерниң сөстөр утказын ылгаары: чон – чоон, чуга – чугаа.	Сөстөрдөн кыска болгаш узун ажык үннерни тыптырып, оларның аас болгаш бижимел чугаага улуг үлүг-хуузун (ролюн) уругларга билиндирер. Сөстөрниң үн, үжүк сайгарылгазын бөдүүнү-биле күүседир. Бижип алган чүүлүндө ажык үжүктөрни кызыл карандаш-биле демдегледип ылгаары.	1	И.Ч.Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., § 6 Кыскалададыр болгаш узадыр адаттынар ажык үннер, ар.22-24 (башкы боду шилип алып)
8		Шын номчу, бижи	Кыска болгаш узадыр адаар ажык үннерниң үжүктөрүн шын бижири.	Кыска болгаш узадыр адаар ажык үннерлиг эжеш сөстөрниң утказын хандыр билирин болгаш шын бижири чедип алып. Бижип алган чүүлүндө ажык үжүктөрни кызыл карандаш-биле демдегледип ылгаары.	1	А.А.Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.35
9		Кичээнгейлиг бол!	Өк-биле адаар ажык үннүг ь (кадыг демдек) бижиир сөстөргө катаптаашкын	Өк-биле адаар ажык үннүг, ь (кадыг демдек) херегледип бижиир сөстөргө слогтар немежип турда шын бижири чедип алып. Үн-үжүк сайгарылгазы. Уругларның чугаазын сайзырадыр.	1	Сюжеттиг чурук; И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., мерг.192, ар.92.
10		Кичээнгейлиг бол!	Өк-биле адаар ь (кадыг демдек) биживес сөстөр	Өк-биле адаар ажык үннүг, ь (кадыг демдек) херегледип бижиир болгаш ь (кадыг демдек) чокка бижиир	1	Сюжеттиг чурук

				сөстөрнiң шын адалгазы, номчулгазы болгаш бижилгезин чедип аар. Үн, үжүк сайгарылгазы. Уругларның сөс курлавырын байыдар.		
11 12	Эдертиг деп чүл ол?	Эдертиг. Частырыглар- биле ажыл	Эдертигнiң сөзүглелин шын дыңнап, утказын билип алыр болгаш план ёзугаар айтырыглар дузазы- биле бижидип өөредир. Черлик дириг амытаннарга кичээнгейлиг болуп, бойдушту хумагалаарын кижизидер. Ажылда частырыгларны илередип, оларны д үрүмнерге даянып эдеринге ооредир.	2	А.А.Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы», Кызыл-1982ч., ар.7, эдертиг «Чараа-чечен»	
13	Ажык эвес үннерни ылгап өөрөн!	Ажык эвес үннер болгаш үжүктөр	Дүлей болгаш ыткыр ажык эвес үннернiң ылгалын хайгаарадып, ыткыр ажык эвес үннер сөс сөөлүнге турбас, чүгле [г] деп үннүң үжүү сөс сөөлүнге чоруурун база дакпырлап бижиир ажык эвес үжүктөрнiң шын бижилгезин быжыглап өөредир. Дүлей ажык эвес үжүктөрни ногаараарты, ыткыр ажык эвес үжүктөрни көгерти демдеглеп, ылгаары.	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., мерг.31, ар.14; А.А.Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы», Кызыл, 1982ч., ар.62, «Садыгжызы чок садыг»	
14	«Тии чок торгум, дизи чок чинчим»	Эгезинде <i>т-д</i> деп үннер кирген сөстөр	Сөс эгезинге <i>т-д</i> -ни шын дыңнаары, адалгазын хайгаараары, шын адаары, номчууру, бижири. Сактып бижилге. Дүлей ажык эвес үжүктөрни но-	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., § 4, ар.16-18 (башкы боду шилип	

				гаараарты, ыыткыр ажык эвес үжүктерни көгөрти демдеглед, ылгаары.		алыр)
15	Кичээнгейлиг бол!	Чаңчыл ёзугаар т-биле бижиир сөстөрниң шын бижилгези.	Чаңчыл ёзугаар т-биле бижиир сөстөрни: <i>тыва</i> (кижи), <i>Тыва</i> (чурт), <i>тайга</i> , <i>туман</i> , <i>тур</i> , <i>Тес</i> , <i>Туран</i> деп сөстөрни болгаш олардан укталган сөстөрниң эгезинге [д] деп кошкак үн дынналыр, а бижиирде күштүг <i>т</i> деп үжүк-биле эгелеп бижиирин уругларга билиндирер.	1	Сюжеттиг чурук	
16	Сөс эгезинде эжеш үннер	Эгезинде <i>п-б</i> деп үннер кирген сөстөр.	Сөс эгезинге <i>п-б</i> -ни шын дыңнаары, адалгазын хайгаараары, шын адаары, номчууру, бижири. Сактып бижилге. Дүлей ажык эвес үжүктерни ногаараарты, ыыткыр ажык эвес үжүктерни көгөрти демдеглед, ылгаары.	1	И.Ч.Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл 1967ч., ар.7, мерг.11; мерг.35, ар.15.	
17	Сөс эгезинде эжеш үннер	Эгезинде <i>к-х</i> деп үннер кирген сөстөр	Сөс эгезинге <i>к-х</i> -ны шын дыңнаары, адалгазын хайгаараары, шын адаары, номчууру, бижири. Сактып бижилге.	1	А.А.Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы» Кызыл-1982ч., арын16 «Үгү»	
18.	Үлегерлээн сөстөр	<i>Ф, ц, щ</i> деп үжүктерлиг орус дылдан үлегерлээн сөстөрниң шын бижилгези.	<i>Ф, ц, щ</i> деп үжүктер кирген сөстөрни шын адаары, номчууру, бижири. Сөс курлавырын байыдары.	1	А.А.Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы», Кызыл, 1982ч., ар.11, «Мээң ачам»; мерг.36, ар.15.	
19.	Үлегерлээн сөстөр	Сөске чымчак демдекти (<i>б</i>) хереглээри.	Орус дылдан үлегерлээн чымчак демдектиг (<i>б</i>) сөстөрниң шын адалгазы, бижилгези. «Кышкы оюннар»	1	Ооржак Делгер-оол «Хензигбейлер», Кызыл, 1993ч., ар.31	

				чурук-биле ажыл, күш-культура, спортка ынак болурунга кижизидер. Үн, үжүк сайгарылгазы.		«Ойнаар-тейим»
20 21		Кажар үжүктөр	Е, ё, ю, я деп үжүктөрлиг сөстөр.	Е, ё, ю, я деп үжүктөрлиг сөстөрнүн шын бижилгези. Үн, үжүк сайгарылгазы. Сөзүглелде кажар үжүктөрлиг сөстөрнү утказының аайы-биле немеп бижиир.	2	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., мерг.59, 64,70,74; (ар.26, 28, 33, 35).
22	Слог. Сөс көжүрүлгези	Сөстөр	Слогтар. Сөстөрнү көжүрери.	Сөстөрнү слогтарга чарарына, слогтап көжүреринге катаптаашкын. Уругларны бичиизинден найыралдыг чорукка кижизидер.	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., мерг.25, ар.11; мерг.183, ар.88; мерг.206, ар.101.
23	Фонетика, орфоэпия, графика, орфография	«Кым хөй сөс тыварыл?»	Үн, үжүк сайгарылгазы.	Үннеринин болгаш үжүктөринин саны дүүшпес сөстөр: үнү үжүүндөн биче (ь, ь демдек кирген сөстөр), үжүү үнүндөн хөй (узун ажык үннерлиг сөстөр), үнү үжүүндөн хөй (я,е,ё,ю деп үжүктөр кирген сөстөр) тыптырар. Үн-үжүк сайгарылгазы.	1	Практиктиг кичээл
24	Лексика болгаш морфология	Кырганнар каяа-даа хүндүлүг!	Кым? Чүү? деп айтырыгларга харыылаттынар сөстөр.	Кым? Чүү? деп айтырыгларга харыылаттынар сөстөргө айтырыгларны шын салып, оларны өске сөстөрдөн ылгалын ханыладыр өөредир. Уругларны эвилен-ээлдек чорукка кижизидер.	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, 1967ч., мерг.143, ар.71; мерг.148, ар.73.
25		Өң-чүзүнүн көргүзөр	Кандыг? деп айтырыгга харыылаттынар сөстөр.	Кандыг? деп айтырыгларга харыылаттынар сөстөргө айтырыгларны шын салып, оларны өске сөстөрдөн	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл» Кызыл, 1967ч., мерг.164,165,

		сөстөр		ылгалын ханыладыр өөредир, оларныг чувелерни көргүзөр сөстөр-биле харылзаазын хайгаараар. Уругларнын сөс курлавырын байыдар.		173, ар.80-82
26		Кежээпей-лер бис (уругларга дузавыс)	Канчап тур? канчаар? канчалган? деп айтырыгларга харыылаттынар сөстөр.	Канчап тур? канчаар? канчалган? деп айтырыгга харыылаттынар сөстөрни өске чугаа кезектеринден ылгап, оларныг чувелерни көргүзөр сөстөр-биле харылзаазын быжыглап катаптаар. Уругну куш-ажылга ынак болурунга кижизидер.	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл» Кызыл, 1967ч., мерг.153,156,157, ар.75-77.
27	Бижимел чугаа сайзырадылганы	Чогаадыг	Ат, фамилия болгаш чурттар, хоорайлар аттарына улуг үжүк.	Чогаадыгны айтырыглар дузазы-биле бижири. Хуу аттарга улуг үжүк бижири каталтаар. Төрел аймааныг төөгүзүнге сонуургалды оттууар.	1	Карта. Кижиг бүрүзүнүг төрел аймааныг быжы. (Родословное древо)
28	Лексика болгаш морфология	Шола аттар	Азырал амытаннарнын шола аттарына улуг үжүктү бижири	Дириг амытаннарнын шола аттарын шын бижири чедип алыр, сагынгыр- тывынгыр чорукка кижизидер.	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл» Кызыл, 1967ч., мерг.114,115,116, ар.113,114,115.
29		Дазылдарын тып	Төрел сөстөр.	Айтырыгларга даянып төрел сөстөр тургузуп база шын оларныг дазылын тодарадып, шыйыг-биле ылгап көргүзөрин быжыглаар. Бойдуска ынак чорукка кижизидер.	1	Ооржак Делгер-оол «Хензигбейлер», Кызыл, 1993ч., ар.23, «Билдим, акый, чаражын!»; ар.22, «Диңчигеш»
30		Кезээде-ле чунар	-ла, -ле, -на, -не, -даа деп	-ла, -ле, -на, -не, -даа деп артынчыларны дефистеп шын бижири	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл» Кызыл,

		херек!	артынчы сөстөр-ни шын бижирри.	быжыглап катаптаар. Уругларны арыг-силиг чорукка кижизидер.		1967ч., мерг.202, ар.97.
31	Домак болгаш харылзаалыг чугаа	Бижик демдээн шын сал	Домак болгаш харылзаалыг чугаа.	Сөзүглелге ат чогаадып, темазын болгаш кол бодалын тодарадып билир болур. Сөзүглелде домактар харылзаазын айтырыглар дузазы-биле илередири. Домак төнгөн утканы илередир деп чүвени билиндирери. Домактын чугула болгаш ийиги черге кижигүннерин домак иштинден тып билирин чедип алыр. Домактын сөөлүнге бижик демдектерин шын салырын быжыглаары.	1	А.А.Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.71, «Домак. Кол сөс биле сөглөкчи»; ар.72, «Тоолчу»
32		Чаъс соонда	Кол сөс биле сөглөкчини тодарадыры, ийиги черге кижигүннерге айтырыгларны шын салыры	Сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадып билир болур. Сөзүглелде домактар харылзаазын айтырыглар дузазы-биле илередири. Домак төнгөн утканы илередир деп чүвени билиндирери. Домактын чугула болгаш ийиги черге кижигүннерин домак иштинден тып билирин чедип алыр. Домактын сөөлүнге бижик демдектерин шын салырын быжыглаары.	1	А.А.Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.76, «Чаъс соонда»
33		Катаптаашкын. Экии, чай!	Чугаа сайзырадылгазы.	Сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадып билир болур. Сөзүглелде домактар харылзаазын	1	«Тыва уруглар чогаалы» Кызыл, 1996ч., ар.116 «Честек-кат»

				айтырыглар дузазы-биле илередири. Домак төнгөн утканы илередир деп чүвени билиндирери. Домактың чу-гула болгаш ийиги черге кезигүнне-рин домак иштинден тып билирин чедип алып. Домактың сөөлүнгө би-жик демдектерин шын салырын быжыглаары. Кижиге бойдустан төлү дээрзин билиндирер.		
34		Түннел кичээл	Сөзүглелдин тоожуушкун, чурумал, угаап-боданышкын хевирлеринге катаптаашкын.	Сөзүглелдин хевирлерин шын тодарадып, оон чижээнге кыска сөзүглелди чогаадып шыдаар чорукту чедип алып. Тыва кижиге чер-чуртунга хумагалыг чораан дээрзин угаадып билиндирер.	1	А.А.Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.66, «Амгы салгалга чагыг»; А.А.Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы», Кызыл, 2011ч., ар.20 «Тоорук»

3 класс

Чылда - 34 шак, неделяда - 1 шак.

№	Программа	Кичээлдин	Теманың	Өөредилгениң	Шагы,	Ажыглаар
---	-----------	-----------	---------	--------------	-------	----------

	ның кезээ	темазы	утказы	ажыл-чорудулгазы	хүнү	материалдар
1.	Катаптааш кын	Катаптааш кын	Дыл болгаш чугаа. Чугаа чүден тургустунарыл?	Чугаа үезинде хайгаарал, дыннап бижилге, сөзүглелди домактарга, домактарны сөстөргө чарары.	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»
2		Үннер болгаш үжүктөр делегейи	Үннер болгаш үжүктөр. Ажык болгаш ажык эвес үннер, үжүктөр.	Ажык болгаш ажык эвес үннер болгаш үжүктөрни ылгап билири. Оюн “Тугувус” – өңнээр, домактар чогаадыр. Ында ажык үннер, ыыткыр үннер, дүлей үннер ылгап өөрениир. Үн-үжүк сайгарылгазы.	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»
3		Сөстөрниң аян чоруу	Домак. Домактын чугула кежигүннери.	Домак. Мергежилгеде бердинген сөстөрни домактар болу бээр кылдыр тургузуп бижи. Сөөлгү домакта кол сөс, сөглөкчини тыпкаш адаан шыяр.	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кы- зыл, Тываның ном үндүрер чери, 1967ч., мерг.181, ар.87

4.	Чыл эгезиниң диктантызы «Тоолчу»	Сөс. Сөстү слогтап көжүрери. Чыл эгезиниң диктантызы «Тоолчу»	Сөстөрни слогтарга чарып тургаш дүжүрүп бижиңер. Диктантыны шын дыңнап, өөрөнгөн дүрүмнерин сагывышаан бижири, уругларның билииниң деңгелин хынаары. Диктант «Тоолчу». Сөзүглелде 2-ги домакты сайгарар. Кол сөс болгаш сөглөкчини тыпкаш шыяр. Өөреникчи деп сөстүң үн, үжүк сайгарылгазын кылыр.	1	И.Ч. Эргил-оол «Тыва дыл», Кызыл, Тываның ном үндүрер чери, 1967ч., мерг.180 ар.87. А.А. «Алдын-оол Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.80.
5.	Ак бөрт	-даа, -ла, -ле, -на, -не деп артынчыларны шын бижири	«Хар» деп сөзүглел-биле ажыл -даа, -ла, -ле, -на, -не деп артынчыларлыг сөстөрни ушта бижиир. Дүрүмнү номчуур, сактып алыр.	1	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.69.
6.	Катчылар	Чүвелер аттары көргүзер сөстөрни болгаш кылдыныглар көргүзер сөстер.	Чүвелер аттары көргүзер сөстөрни болгаш кылдыныглар сөстөрни катаптаары, ылгаары, айтырыгларын шын салыры. Домактар сайгарылгазы.	1	А.А. Алдын-оол М.Ч. Ооржак «Эдертиглер чыындызы», Тываның ном үндүрер чери, Кызыл, 1982ч., ар.73.
7.	Хуу аттарга улуг үжүк.	Хуу аттарга улуг үжүк. Словарлыг диктант.	Словарлыг диктант «Мажалык». Хуу аттарның адаан шыяр. Бижикиг – Хая деп сөстүңүн үжүк	1	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кы-

		Словарлыг диктант		сайгарылгазын кыл.		зыл, 2010ч., ар.64.
8.		Чүвелерниң шынарын, демдээн көргүзер сөстөр	Чүвелерниң шынарын, демдээн көргүзер сөстөр	Шүлүк «Дуруялар». Аянныг номчуур. Бо шүлүкте чүвелерниң шынарын, ылгавыр демдээн көргүскен сөстөрни айтырыглар дузазы-биле тывар, бижиир. Удурланышкак уткалыг демдек аттарын тыпкаш бижи.	1	Ооржак Делгер-оол «Хензигбейлер», Шүлүктер, Тываның ном үндүрер чери, Кызыл, 1993ч.
9.	Үннер болгаш үжүктөр	Үннер болгаш үжүктөр делегейи	Үннер болгаш үжүктөр. Узун болгаш кыска ажык үннер.	Үннер болгаш үжүктөр. Узун болгаш кыска ажык үннер. Оюн «Чинчилер». Дүлей ажык эвес үжүүтерлиг чинчилерни ак олчаан артырып каг. Ыткыр ажык эвес үжүктөрни көгерти буду. Ажык үжүктөрлиг чинчилерни кызыдыр буду. Чүнүң чуруу-дур? Домактан чогаат.	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»
10.		Тыва дылдың онзагайы өк-биле адаар ажык үннери	Өк-биле адаар ажык үннерлиг сөстөр. Аът, оът, эът, каът, чөът, чаъс, чүък, дүъш, аъш-чем деп сөстөр болгаш олардан укталган сөстөрниң бижилгези	Оюн «Ылгалын хайгаара» Сөстөрни эжеш аайы-биле номчу. Ажык үннерниң ылгалын хайгаара. Оюн «Чуруун тып» Өк-биле адаар ажык үннерлиг болгаш кыска ажык үннерлиг сөстөрни тып бижи. Тургустунган сөс каттыжыышкыннарын	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»

				чуруктары-биле тудуштур		
11.	Кызыгаа рын шый	Кадыг (ь) болгаш чымчак (ь) демдектерлиг сөстөр.	Кадыг (ь) болгаш чымчак (ь) демдектерлиг сөстөрни адаары, номчууру, дыңнап, сактып бижири.	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»	
12.	Оюмаа салым- чаяанныг уруг	–Е, ё, ю, я деп үжүктер- лиг сөстөр.	Е, ё, ю, я деп үжүктерлиг сөстөрни бижиirin оюннар дузазы-биле че- дип аары.	1.	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»	
13.	Кадарчыла р	Шилилгелиг диктант.	Е, ё, ю, я кирген сөстөрни диктантыдан дыңнааш, тыпкаш, ушта бижири.	1.	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кы- зыл, 2010ч., ар.83.	
14.	Чооду биле Мерген ийи	Күштүг, кошкак, эн кошкак ажык эвес үннер.	Үннерни деңнеп хайгаараары, дүлей азы ыткыр үжүктерни кожалаштыр бижиириниң дүрүмүн бижээн сөстөрде кожаланчак ажык эвес үжүктерни көгөртир (ыткырларын/ кошкактарын) азы ногаарартыр (дүлейлерин/ күштүглерин) өңнеп тургаш,	1.	«Башкы» журналы, Кызыл, №2, 2014ч., ар.51, К.Д. Кунгаа	

				билиндирери. Үн-үжүк анализин күүседери.		
15.		Ажык эвес үннерниң онзагайы	Эгезинге <i>n</i> болгаш <i>m</i> бижиир сөстөр.	Эгезинде күштүг частыышкынныг <i>n</i> база <i>m</i> кирген тыва сөстөрниң болгаш эгезинед <i>n</i> , <i>t</i> кирген орус дылдан үлегерлээн сөстөрниң шын бижилгезин хайгаарааш, шын адап, шын сактып бижиип өөренир.	1.	А.А.Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы», Кызыл, 1982ч., ар.21.
16.		Тываның тайгалары	Чаңчыл ёзугаар <i>t</i> -биле эгелеп бижиир <i>тыватуман</i> , <i>тур</i> , <i>тын</i> , <i>Тес</i> деп сөстөргө (<i>кижи</i>), <i>Тыва</i> (<i>чурт</i>), <i>тайга</i> , <i>туман</i> , <i>тур</i> , <i>тын</i> , <i>Тес</i> деп сөстөрдэн болгаш олардан укталган сөстөрниң шын бижилгези.	<i>Тыва</i> (<i>чурт</i>), <i>тыва</i> (<i>кижи</i>), <i>тайга</i> , <i>туман</i> , <i>тур</i> , <i>тын</i> , <i>Тес</i> деп сөстөргө айтырылгаларга даянып төрөл сөстөр тургузары. Төрөл сөстөр деп чүлдээрзин катаптаары.	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдун «Грамматиктиг оюннар»
17.	Сөстүң тургузуу	«Төрөлдер»	Сөстүң тургузуу. Дазыл. Кожумактар. Өскертилге кожумактары. Төрөл сөстөр (чаңгыс дазылдыг сөстөр).	Бердинген дазылдардан болгаш кожумактардан чаа сөстөр тургузары, төрөл сөстөрниң дазылын болгаш өскертилге кожумактарын ылгап шыяры. Өскертилге кожумактарыга хөйүнүң санының кожумактары хамааржырын тода билиндирери.	1.	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдун «Грамматиктиг оюннар»
18.		«Төрөлдер»	Сөстүң тургузуу. Дазыл.	Чогаадылга кожумактары-биле	1.	А.А. Алдын-оол

		Чогаадылга кожумактары. Төрөл сөстөр (чаңгыс дазылдыг сөстөр).	таныжылга. Бердинген дазылдардан сайтырылгы даянып чаа сөстөр тургузары, төрөл сөстөрниң дазылын болгаш чогаадылга кожумактарын ылгап шыяры. Сөстүң тургузуун сайгарып тургаш чурумун шын сагыыры.		«Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.67.
19.	Бот ажыл	Сөс иштинге катаптаан ажык эвес үжүктөрни шын бижири.	Сөс иштинге үжүктөрниң катаптап бижиир чылдагааннарын тода билиндирери, дакпырлаан ажык эвес үжүктөрлиг сөстөрни сайгарып тургаш, шын бижири шингээтирери.	1.	А.А.Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы», Кызыл, 1982ч., ар.27
20.	«Төрелдер» болгаш «эш-өөрлөр»	<i>Тып, тик, төк, тырт, мен, тут</i> деп сөстөрни кожумактар немежиргези шын бижири. Төрөл сөстөрни быжышлаары. *Хөй уткалыг сөстөр-биле ниити таныштырылга.	Бердинген дазылдардан айтырылгы даянып чаа сөстөр тургузары, төрөл сөстөрниң дазылын болгаш чогаадылга кожумактарын ылгап шыяры. Сөстүң тургузуун сайгарып тургаш чурумун шын сагыыры. *Хөй уткалыг сөстөр-биле ниити таныштырылга.	1.	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»
21.	Таарыштыр бижи	<i>-дыр (-дир, -дур, -дүр, тыр, -тир, -тур, -түр)</i> деп артынчы сөстөрни бижири.	Сөстөрниң ажык үннерин болгаш сөөлгү үнүн барымдаалап –дыр деп артынчының вариантыларын шын ажыглаарын билиндирери,	1.	Ооржак Делгер-оол «Хензигбейлер», Тываның ном

				дефистеп бижиирин шингээдири. Хайгаарал ажылы, шын адалга болгаш бижилге, бижик демдээ.		үндүрер чери, 1993ч., ар.44.
22.		Мага- бодуң билип ал	Дефистеп бижиир нарын сөстөр.	Ийи дазылдан тургустунган нарын сөстөрни дефистеп бижиирин билиндирери. Бердинген дазылдардан уругларның боттары нарын сөстөр тургузары (карак-кулак, эът-кеш, хол-бут, оорга-моюн, ижин-хырын, сөөк-даяк, даван-даяк, уш-баш, салаа-сайгыт, аас-дыл, аас-думчук, аксы-боску, арын-баш, кулак-кудурук, дискек-чода, көп-белдир...).	1.	Чурук-биле ажыл.
23.	Чугаа кезектери	Чаагай дыт	Чүве ады. Чүве аттарының саннарга өскерлири. Домакта санай адаан сөстөрнин аразынга биче сек	Чүвелер аттарын өске чугаа кезектеринден ылгап өөредери болгаш оларны сөзүглел иштинден айтырыглар дузазы-биле шын тып өөре-нири. Чүве аттарын саннарга өскер-тири. Домакта санай адаан сөстөр-нин аразынга биче сектерни салып билирин быжыглаары.	1.	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»
24.			Чүве адының падежтерге өскерлири.	Чүве адының падежтери-биле та-ныжылга, падежтер айтырыгларын билиндирери. Чүве аттарын падеж-терге өскертири, кожумактарын	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум

				ылгап демдеглээри. Чүве аттарынга падеж кожумактары немежип турда ажык эвес үжүктөрүни дакпырлап бижиирин шингээдири.		«Грамматиктиг оюннар»
25.	Тываның картазы	Хуу аттарны шын бижири.	Хоорайлар, суурлар, тайгалар, даглар, хемнер, хөлдер, черлер аттарын улуг үжүк-биле эгелеп бижиирин өөредири.	1	Тыва Республиканың политиктиг картазы	
26.	Шайлааш кын	Демдек аттары. Удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары.	Демдек аттары. Удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары. Чүвөлөрнүң ылгавырлыг демдектерин көргүзөр база чүве аттарындан чогаадылга кожумактары немеп тургаш демдек аттары тургузары.	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»	
27.	Араттың чугаазы	Бот ажыл. Түң болгаш дугаар сан аттары. Эдеринчилер.	Чүвөлөрнүң санын болгаш дугаарын көргүзөр сан аттары база түң сан аттарын шингээдири.	1.	«Башкы» журналы, Кызыл, №1, 2015ч., ар.31, Б.К. Чульдум «Грамматиктиг оюннар»	
28.	Ыт	Кылыг сөзү. Кылыг сөзүнүң болур, болбас хевирлери. Домакта санай адаан сөстөрнүң	Кылыг сөзүнүң болур болгаш болбас хевирлерин домакка шын илереди билири. Домакка санай адаан сөстөрнүң аразына биче секти шын	1	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч.,	

			аразынга биче сек.	салыры. Болбас хевириниң кылыг сөстөриниң кожумактарын кажаалай шыйгаш, айтырыын кырынга бижиир.		ар.153.
29.		Көк хевек	Кылыг сөзүнүң үелери. <i>Тып, тик, төк, тырт, теп, тут</i> дептик, тып, төк, тырт, тут деп сөстөргө сөстөринден укталган кожумактардан немеп бижиир. Докылыг сөтөриниң шынмактар иштинден тик, теп, тут деп бижилгези.	Сөзүглелди номчааш кылыг сөстөриниң үелерин тывары. Теп, тик, тып, төк, тырт, тут деп сөстөргө кожумактардан немеп бижиир. Докылыг сөтөриниң шынмактар иштинден тик, теп, тут деп дазылдыг сөстөрни ушта бижээш дазылын шыйып көргүзөр.	1	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.89.
30.		Хыналда диктант	«Наадым»	Диктантыны шын дыңнап бижири. Сөөлгү домактың чугула кежигүннерин тыпкаш, шыяр. Аът, чарыжы деп сөстөрниң фонетиктиг сайгарылгазын кылыр.	1	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч., ар.113
31.	Домак болгаш сөзүглел	Ымыраа биле арзылаң	Домак. Медээ айтырыг, кыйгырыг домактары. Домакта санай адаан сөстөрниң аразынга биче сек.	Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын сөзүглелдин иштинден тывары. Домакта санай адаан сөстөрниң аразынга биче секти салыры.	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №2, 2014ч., ар.53, К.Д. Кунгаа
32-33.		Күскээр	Домактың чугула кежигүннери. Домактың ийиги	Дүжүрүп бижилге. Домактарның чугула кежигүннерин тодараткаш, ылгап шыяры. Домактарның ийиги черге	2	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы», Кызыл, 2010ч.,

			чергениң кежигүннери. Домакта сөстөрнүн харылзаазы.	кежигүннерин айтырыгларга даянып тывары. Домактарда сөстөрнүн харылзаазын илередири (схема).		ар.108-109
34.		Кушкул	Сөзүглел.	Сөзүглелде домактарнын аразында харылзаазын шын илереди билири. Домактарны шын тургузуп бижири. Сөзүглелдин планын тургускаш, кезектерге чарып мергежири.	1	«Башкы» журналы, Кызыл, №2, 2014ч., ар.52, К.Д. Кунгаа

4 класс

Чылда - 34 шак, неделяда - 1 шак.

№	Программаның кезээ	Кичээлдин темазы	Теманың утказы	Өөрөдилгениң ажил-чорудулгазы	Шагы, хүнү	Ажыглаар материалдар
1.	Катаптаашкын	Тываның ыдыктыг аржаан суглары. Тожу кожуун	Домак. Ооң чугула кежигүннери.	Өөреникчилернин чогаадыкчы интеллектуалдыг шаан, бар курлавырын, сонуургалын төрөөн дылынга болгаш улусчу ужурларга даянып тургаш «Домак» деп теманы бүрүнү-биле билиндирип сайзырадыр.	1	Борис Чюдюк «Эмнээр, домнаар аржааннарлыг, эртинелиг, эргим Тывам» Кызыл, 2007ч., ар.71-74.
2.		Чылдың	Домактың ийиги черге кежигүннери. Сөс катыжышкыннары		1	
3.	Сөзүглел.	Чылдың	Тоожуушкун болгаш	Айтырыглар ёзугаар сөзүглелди	1	А.А. Алдын-оол

	Катаптаашкын	үелери-«Частыңыры»	чурумал уткалыг сөзүглелдер. Чугаа сайзырадылгазы.	дамчыдары. Тоожушкун уткалыг сөзүглел тургузарын оюн дамчыштыр чедип алыр.		«Эдертиглер чыындызы 1-3 класстарга»
4.		«Күзүн»			1	Кызыл, 1982ч., ар.74.
5.	Катаптаашкын	Хуул-гаазын саннар	Үннер болгаш үжүктөр. Слог. Сөстү көжүрери. Сөстүн фонетиктиг сайгарылгазы.	Иллюстрациялыг тайылбыр дузазы-биле үн-үжүктүн ылгавырын, саннар дузазы-биле слог чарып көжүрерин, фонетиктиг сайгарылганы оюн-биле дамчыштыр ханы билиндирер.	1	Хөвөнмей Ойдан-оол «Чаптанчыг Уран-маа» Кызыл, 2006ч., ар.6, «Те мунганым»
6.					1	
7.		Ажык эвес үннерни эвес үннерниң онзагайы	Ажык эвес үннерни дакпырлап бижииринге бот ажыл чорудары.	Кымны? чүнү? кымнын? чүнүн? кымга? чүге? кандыг? чүлүг? деп айтырыгларның дузазы-биле сөс отрузунга <i>нн, тт, кк, гг</i> дээн чижектиг ажык эвес үннерни шын бижирин, шын дыңнаарын ханы билиндирип, чогаадыкчы бот ажылдышын күүседирин чедип алыр.	1	Методиктиг дузаламчы «Шагаа байырлалының ёзу-чаңчылдары» Кызыл, 2022ч., ар.26, «Шагааның оюннары».
8.		Мээң төрүттүн ген айым	Сөске чымчак демдек (ь) демдеглээри. Чылдың айлары.	Орус дылдан үлегерлеп алган, тыва дылче очулдуртунмас чымчак демдектиг сөстөрни чылдың айларына даянып билиндирер. Үле-	1	Сюжеттиг чурукка «Чунгулаашкын» деп чу-

				герлеп алган үннү шын дыңнаарын, шын адаарын, номчуурун, бижиирин чедип алыр.		гаа тургузары. Дузалал сөстөр: декабрь, коньки.
9.	Быжыгла ашкын	Сөзүглелди шын дыңнап, сактып бижип өөрениил!	Эдертиг.	1. Коллектив-биле тургускан план ёзугаар эдертигни бижиирин билдирер. 2. Сөзүглелдин утказын билип алырынга дузалаар айтырыгларны тургузар.	2	А.А. Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы 1-3 класстарга» Кызыл, 1982ч., ар.65, «Ары»
10.						
11.	Катаптаашкын	Хойлуг кижикаас, Инектиг кижитодуг	Төрел сөстөр. Сөстүн тургузуу. Чогаадылга, өскертилге кожумактары. «Хөй уткалыг сөстөр» деп теманы кысказы-биле катаптаары.	Үлегер домакты ажыглап, аңаа даянып «Төрел сөстөр», «Кожумактар» деп темаларны ханы билдирип быжыглаар. Айтырыглар дузазы-биле төрел сөстөрни шын тып билирин база ооң сөс тургузуун шын сайгарарын чедип алыр. Хөй уткалыг сөстөрниң уткаларының ылгалын хайгаараары.	2	Ооржак Делгер-оол «Хензиг-бейлер» Кызыл, 1993ч., ар.30, ыры «Кадарар мен»
12.					1	
13.						
14.	Домак болгаш сөзүглел. Чогаадыкчы бот ажыл	Тываның байлаа	Грамматиктиг сайгарылгалыг диктант.	Сөзүглелдин аразында тудуш харылзаалыг домак бүрүзүн шын дыңнап бижиирин чедип алыр. Бердинген грамматиктиг даалганы шын шингээдип алырын хынаар.	1	А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы» Кызыл, 2010ч., ар.121.

	кичээли					
15.	Домак болгаш сөзүглел. Кичээл	Тываның эм-обьттары	Нарын сөстөр. Дазылы кызырылган нарын сөстөр дугайында билиг.	Домактар бөдүүн болгаш нарын болур. Нарын домак ийи домактан тургустунар, домак бүрүзү кол сөс болгаш сөглекчилерлиг болур	1	Ооржак Делгер-оол «Хензиг-бей» Кызыл, 1993ч., ар.42, «Киш-кулаа»
16.	та-ныжылга		Нарын домак. Чагырышпаан нарын домак.	дээрзин билиндирер, олар бот-боттарынга хамаарышпас, дең эргелиг, үн аянны-биле каттыжарын тайылбырлаар.	1	
17.	Домак болгаш сөзүглел. Проект кичээл	Эмнээр, домнаар аржааннарлыг, эртинелиг, эргим Тывам. Кызыл кожуун	Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактар. Чаңгыс аймак кежигүннерниң холбажыр аргалары.	Эвилел чок болгаш <i>а, ынчалза-даа, болгаш, биле</i> деп эвилелдер-биле каттышкан чаңгыс аймак кежигүннерден база санаар үн аяны-биле каттышкан домактарны билиндирип быжыглаар, оларны бижик демдектерин салыр чурумун тускай схемага көргүзүп тайылбырлаар. Кызыл кожууннуң девискээринде турар эмниг аржааннарны билиндирип төлевилел ажылын чогаадып кылырын чедип алыр.	1	Борис Чюдюк «Эмнээр, домнаар аржааннарлыг, эртинелиг, эргим Тывам» Кызыл, 2007ч., ар.55-58.
18.	Домак. Та-	Ирей, ка-дай биле	Адалга дугайында ниити билиг.	Диалог болгаш дорт чугаалыг домактарны быжыглап, оларга би-	1	Методиктиг ду-залакчы «Шагаа

19.	ныжылга кичээл	Алдын кушкаш	Диалог.	жик демдектерин салырын хайгаараары. Тоолга даянып «Диалог» деп теманы ханы билиндирер.	1	байырлалынын ёзу-чаңчылдары» Кызыл, 2021ч., ар.13.
20.	Домак. Хыналда ажил кичээли	Шугум чазаарда шыгаа, Шуугаар беттинде бодан.	Хыналда диктант. Частырыглар–биле ажил.	Сөзүглелдин номчулгазын кичээнгейлиг дыңнап бижиирин, дорт чугаалыг болгаш диалог домактарын ылгап шын бижиирин чедип алыр. Ажылда частырыгларны илередип, оларны дүрүмге даянып эдери.	1	А.А. Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы 1-3 класстарга», Кызыл, 1982ч., ар.73, «Катчылар»
21.	Морфология. Катаптаашкын. Чүве ады	Суг куштары	Чүве ады. Чаңгыстың болгаш хөйнүң санында чүве аттарының падежтерге өскерлири.	«Чүве ады» деп теманы суг куштарынга тургускан кроссвордка даянып ханы катаптап билиндирер, оларның падежтерге өскерлирин быжыглаар. Куштарга кижиге ажыктыын, оларны хумагалыг боорунга болгаш камгалаарынга кыска дыңнадыглар кылырын чедип алыр.	1	А.А. Алдын-оол «Бодун номчу» Кызыл, 2004ч., ар.68, «Кажар кушкаш»
22.			Орус дылдан үлегерлеп алган сөстөрнүң падежтерге өскерлири.		1	Ооржак Делгероол «Хензигбейлер» Кызыл, 1993ч., ар.11, «Светофор»

23.	Морфология. Катап-таашкын.	Чалгаа чорба, Кежээ чору.	Демдек адының чүве аттары-биле холбаазы. Демдек аттарының тургузуун сайгарары.	Чүвелерниң ылгавыр демдектерин сөстөрүн өске сөстөрдөн ылгап билирин, чоок болгаш удурланышкак уткалыг демдек аттарын	1	Хөвөңмей Ойдан-оол «Чаптанчыг Уран-маа»
24.	Демдек ады		Укталган болгаш укталбаан демдек аттары, удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары.	шын тып билирин болгаш укталган, укталбаан демдек аттарын ханы билиндирер. Чогаадыкчы бот ажылды күштелдирер. Демдек ады-биле илереттинген сөглекчилиг домактар-биле ниити таныштырылга (Мээң <u>авам чараш.</u> – Мээң <u>чараш авам ырлаан</u>) чогаадыр болгаш оларның сайгарылганын күүседир.	1	Кызыл, 2006ч., ар.11, «Күзел»
25 - 26.	Морфология. Катап-таашкын. Ат орну	«Ийи күске»	Бирги, ийиги арынның ат оруннарының падежтерге өскерлири. Ол, олар деп үшкү арынның ат оруннарының падежтерге өскерлири.	Ат орну, ооң утказы, оларның арыннарга болгаш падежтерге өскерлирин ханы быжыглап катаптаар. Ат оруннарын чугаага шын ажыглаарын чедип алыр. Саннар кирген үлегер домактар, тывызыктар, тоолдар тып дыңнадыгны кылыр.	2	Тыва тоолдар. Аксагалдай ашак, Кызыл, 1992ч., ар.13.

27. 28.	Морфология. Катапташкын. Кылыг сөзү	Эмнээр, домнаар аржааннарлыг, эртинелиг, эргим Тывам. Бай-Тайга кожуун.	Кылыг сөзүнүң үелерге, арыннарга, саннарга өскерлирин быжыглаар. Кылыг сөзүнүң дужал болгаш даар хевирлерин катаптаары.	Өөренип эрткен «Кылыг сөзү» деп теманы долузу-биле быжыглап ханы билиндирер. Бай-Тайга кожуунуң девискээринде аржааннар-биле таныжып, аңаа даянып кылыг сөзүнүң арыннарын, саннарын тып билирин чедип алыр. Тып алган кылыг сөстөрүн дужаал, даар хевиринче өскерттип бижиирин билиндирер.	2	Борис Чюдюк «Эмнээр, домнаар ажааннарлыг, эртинелиг, эргим Тывам», Кызыл, 2007ч., ар.11-25. Бай-Тайга кожуун
29.	Морфология. Кичээл таныжылга	Наречие-ниң онзагайы.	Наречие – ийиги чергениң кежигүнү болур чугаа кезээ..	Наречие – өсерилбес чугаа кезээ дээрзин билиндирер. Наречиениң утказы болгаш айтырыглары, ону чугаага шын ажыглаарын билиндирер. Чурукка харылзаалыг чугааны шын тургузуп бижиирин чедип алыр. Домакка ооң ролун тодарадып билирин билиндирер.	1	А.А. Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы 1-3 класстарга», Кызыл, 1982ч., ар.87, «Аңгыр»
30. 31.	Морфология. Хыналда ажыл кичээли	Тываның ыяш үнүштери. Шын дыңнап, бижип өөренип-	Хыналда диктант. Частырыглар-биле ажыл.	Сөзүглелди кичээнгейлиг шын дыңнап, дүрген темп-биле бижиирин, сөзүглелдин даалгаларын чедимчелиг күүседирин чедип алыр. Ажылда частырыгларны илередир болгаш оларны дүрүмнерге да-	2	А.А. Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы 1-3 класстарга», Кызыл, 1982ч., ар.19, «Чодураа»

		ли!		янып эдери.		
32.	Быжыгла ашкын	Шагаа- ның ою- ннары.	Домак. Сөс тургузуун быжыглаары.	Бүдүн чылда өөренип эрткен те- маларын оюн дамчыштыр быжыглаары. Схемалар-биле ажылды күштелдирип быжыглаар. Домакта сөстөрнүн аразында ха- рылзаазын тодарадып билирин ба- за оларның айтырыглар дузазы- биле харылзаазын илергейлээрин чедип алыр.	1	Методиктиг ду- заламчы «Шагаа байырлалынын ёзу- чаңчылдары», Кызыл, 2022ч.
33.	Катап- таашкын. Хыналда ажыл кичээли	Чодураа катап үнүп кел- ген.	Өөредиглиг эдертиг.	Коллектив-биле тургускан план ёзугаар эдертигни бижиирин би- линдирер. Сөзүглелдин утказын билип алы- рынга дузалаар айтырыгларны тургузар.	1	А.А. Алдын-оол «Эдертиглер чыындызы 1-3 класстарга», Кызыл, 1982ч., ар.82.
34.	Катап- таашкын. Түннел кичээл	Кызыл хо- орайның кайгам- чыктыг	Чугаа кезектеринин дугайында өөрөнгенин түннээри.	Экскурсия үезинде көргөн, билген чүүлүнге даянып чугаа кезектери- нин талазы-биле сайгарылгаларны шын кылып билири, ону чугаага шын ажыглап чогаадыг бижиирин	1	Хоорайже экс- курсия (башкы боду билир)

		тураска- алдыг черлери		чедип алыр.		
--	--	------------------------------	--	-------------	--	--

*4-кү класска класстан дашкаар «Төрөөн дылым – эртинe-байлаам» өөрeдилгe кичээлдeриниң калeндарь-тематиктиг планнаашкынын тургузуп тура ужур-утказы дөмeй темаларны бөлүктeп өөрeдир арганы ажыглап, бөлүктeэн. Ынчангаш «Адалгалыг домактар» деп теманы программаның «Домак» деп кeзeэндe «Ирей, кадай билe Алдын кушкаш» темада домак кeжигүннeрин өөрeнгeн соонда улаштыр кииргeн. «Дорт чугаалыг домактар» деп тема «Төрөөн дылым – эртинe-байлаам» кичээлдeриниң программазынчe кирбeйн барган.

«Демдeк ады-билe илeрeттингeн сөглeкчилиг домактар (чижeэ, Мeэң авам чараш. – Мeэң чараш авам ырлаан)» деп тема-билe таныжылганы домактын чугула кeжигүннeрин өөрeнип тургаш, сайгарылгалар үзeиндe чедип алыр. Айыт-тынган тема эгe класстарның «Тыва дыл» программазында чок-даа болза, хыналда ажылдарда сайгарар домактар аразында ындыг домактар база таваржып турар апарганын барымдаалап, уругларны олар-билe таныштырар сорулга-билe ук программажe кииргeн.